

DIN ISTORICUL PREOCUPĂRILOR LEGATE DE CONSERVAREA BUNURILOR CULTURALE DIN ȚARA NOASTRĂ

de ANGELA MIHALEA

În contextul industrializării rapide a lumii contemporane, al modificărilor la care este supus mediul înconjurător, ca și al mutațiilor sociale, ocrotirea, conservarea și restaurarea bunurilor culturale create de umanitate de-a lungul existenței sale au devenit o problemă prioritară pentru majoritatea statelor lumii, care fac eforturi susținute pentru salvarea acestor valori.

În țara noastră, încă din secolul trecut, s-au luat măsuri severe pentru salvarea acestor oameri ale culturii noastre, chiar dacă în prima jumătate a sec. al XIX-lea ele au fost timide și izolate. Încă din 1859 ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, A.G. Golescu, a considerat util să se formeze o comisie "care să facă cercetări istorice și arheologice la toate bisericile și mănăstirile din țară"¹.

Trebuia mai întâi să se știe ce există, în ce stare sînt și ce obiecte arheologice se pot înscrie în valorile naționale.

Această primă comisie, compusă din Alexandru Odobescu, maiorul Papazoglu, Cezar Bolliac și Alexandru Pelimon, și-a început activitatea în 1860. Astfel au fost inspectate județele din sudul țării, adunându-se o rază de lumină în ceea ce privește evidența, ocrotirea și conservarea acestor valori ale culturii spirituale și materiale ale poporului român.

O adevărată revelație sînt rapoartele lui Alexandru Odobescu prin bogata și completa informație pe care o aduceau despre valorile de cultură românească văzute în peregrinările sale pe la monumentele istorice din județele Argeș, Vîlcea, Dolj și Mehedinți.

În drumurile sale din anul 1860 în județele ce-i fuseseră repartizate, Odobescu a beneficiat de aportul pictorului elvețian Trenk, mărturie elocventă fiind însemnarea sa din 15 iulie: "ne-am ocupat cu lucrările de la Cozia, Trenk de dimineață a plecat ca să ia o vedere generală a Coziei de sus, da pe munți dempotrivă, mai tîrziu a luat și alta parțială de pe malul Oltului în sus de mănăstire"². În același timp Odobescu se ocupa de studierea obiectelor ce se găseau la mănăstire.

"Eu am luat pisăniile, însemnarea portretelor, am văzut argintăria ce o păstrează părintele egumenul împreună cu un aer foarte vechi și prea bine păstrat, de care am luat însemnare, am ales apoi și cărțile...

La un loc cu odăjdile am găsit frumosul epitaf cusur cu fir, ce

este chiar de la leat ... și tare despuiat de mărgăritarele și de pietrele scumpe ce era pe dînsul, trecut prin mîna turcilor, ce făcuseră dintr-insul, harșa de călărie, s- a întors și este și acum la mănăstirea Cozia".³ O atenție deosebită a fost acordată consemnării stării de conservare atât a obiectelor, cît și a monumentelor. Așa se face că la mănăstirea vîlceană Bistrița era semnalată o colecție de vreo 390 volume de cărți vechi, foarte valoroase, dar "rău conservate", "căci cele mai multe din pricina nefugrijirii și mai ales, a umezelii ce este în peștera învecinată unde ele în atîtea rînduri au fost strămutate și păstrate împreună cu celelalte averi mișcătoare ale mănăstirii, s- au udat și s-au mucezit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede și lipite foi de foi, iar cele de pergament șterse și scorțoase. Aceste inconveniente sînt însă o consecință chiar a păstrării lor, fără peștera cea umedă, negreșit că comorile bibliografice de la Bistrița s- ar fi răsipit așa cum s- au răsipit și cele adunate din vechime de alte mănăstiri antice, precum Snagov, Tîrșor, Dealul, Govora, Curtea de Argeș și altele. Acea peșteră prețioasă ascunzătoare a călugărilor bistrițeni le- a dat mijlocul de a scăpa din atîtea pustiiri ale inamicilor țării odoarele și cărțile antice lăsate de ctitori și dănuitori în paza lor"⁴.

La pierderea și degradarea acestor valori de cultură au contribuit în secolele trecute invaziile străine (tătarii, turcii etc.), calamitățile naturale, trecerea timpului, la care s- a adăugat spolierea sistematică a averilor mănăstirești de către călugării greci pripășiți prin mănăstirile din țara noastră.

Și cel mai edificator în acest sens ni se pare tot raportul lui Al. I. Odobescu, întocmit după ce a vizitat mănăstirea Stănești-Vîlcea, care era metoh al bisericii Zlătarilor și închinată patriarhiei din Alexandria.

"Am dat de satul Stănești în care se află de o parte afundat într-o vale unde a fost odinioară beleșteu și mănăstire însemnată, niște ruine de case, un turn înalt și surpat, și apoi bisericuța, toate acestea părăsite și în dărăpănare.

Vitele se adăpostesc în pivnițe, în turn și la umbra bisericii...

Care a fost mirarea mea cînd am găsit în biserică portretele pe pereți și mormintele familiei Buzescu și chiar a vestitului Stroe.

Cele mai multe sînt sparte și literele șterse. Din pisanii cea mai mare e ștersă ...

Pentru a treia oară am avut ocazia acum de a vedea cum se poartă călugării greci în țară la noi, iau veniturile și lasă în dărăpănare mănăstirile"⁵.

Starea în care se găseau monumentele istorice, ca și cele arheologice impunea intervenții riguroase din partea statului pentru salvarea lor, fapt ce a determinat pe domnitorul Al. I. Cuza ca la 25 noiembrie 1864 să aprobe un regulament pentru muzeul de antichități, ceea ce însemna de drept fundamentarea lui (se asigura și conserva dona-

ției generalului Mavros). Regulamentul prevedea crearea unui comitet arheologic, a cărei sarcină era să dirijeze activitatea muzeului și cercetările arheologice din țară, în același timp să îngrijească "de buna stare a monumentelor naționale de orice natură", stăruind "pentru nealterarea sau cuvenita restaurare"⁶.

Totodată o atenție deosebită se acorda îmbogățirii și creșterii colecțiilor.

Printre promotorii de frunte ai mișcării de salvare a monumentelor istorice și arheologice s-a numărat și V. Alexandrescu-Urechia, care în 1871, împreună cu Cezar Bolliac și alți 10 deputați, propunea Adunării Deputaților un proiect de lege pentru conservarea acestor monumente.

Conștient și convins de necesitatea conservării acestor vestigii ale propriei noastre dezvoltări, în 1881 V.A. Urechia revenea cu propunerea unui proiect de lege pentru conservarea monumentelor, proiect care a avut darul popularizării, dar mai ales a dat naștere unui curent de opinie publică ou intervenții salvatoare. În același an constituia o altă comisie, care trebuia să consemneze, pe lângă starea de conservare a monumentelor, și prioritățile de restaurare - "căreia dintre bisericile ori mănăstiri constatate de ea (comisie) se cade a se da precădere la restaurare ori reparare"⁷.

Remarcăm printre membrii comisiei pe Ioan Slavici, pe arhitecții P. Ghika și Medrea.

Astfel au fost întocmite rapoarte pentru acele monumente a căror stare de sănătate era precară, propunându-se lucrări de conservare și restaurare care să dureze de la 1 la 10 ani, avându-se în vedere și lipsa de bani.

Pentru cetatea Neamțului, a cărei primă restaurare o săvârșise Ștefan cel Mare, arhitectul P. Ghika, la 1881, propunea ca restaurarea să se facă în decurs de 10 ani, cu o sumă de 600.000 lei.

Pentru aceasta trebuiau găsiți meștri renumiți, "cu experiență îndelungată, cunoștințe vaste, variate și talente incontestabile"⁸.

Comisia urma să fie formată din arhitecți civili celebri și fortificatori militari care să fie însărcinați cu lucrările de cercetare și cu cele de restaurare.

Ca și monumentale istorice, arheologia s-a bucurat de întreaga atenție a oamenilor de cultură ai epocii respective, având un loc aparte în legislațiile care s-au elaborat pentru ocrotirea valorilor culturale, așa cum reiese din regulamentul din 1864, proiectele de lege din 1871 și 1881 ale lui V.A. Urechia.

Din Bucovina în Mehedinți, din Carpați la Dunăre, teritoriul țării era presărat aproape în fiecare localitate cu "movile" sau "seliște" (sate părăsite), acestea fiind dovezi ale existenței și continuității milenare a poporului român, în spațiul geografic carpato-dunărean.

Oglindă fidelă a permanentei vieți materiale a populației daco-romane care s-a dezvoltat pe teritoriul țării noastre o constituiau

descoperirile arheologice începute de Cezar Bolliac și care au căpătat noi proporții în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. În raportul prezentat de Odobescu la Academia Română la 1877, raport întocmit pe baza inspecțiilor efectuate de comisii, ca și a sesizărilor făcute de învățători, se scotea în evidență imensul material arheologic, de pe întregul teritoriu al României.

Existența acestor inestimabile valori de cultură materială și spirituală a impus crearea cadrului legal pentru ocrotirea și conservarea lor.

Articolul 16 al legii elaborate de Comisia Monumentelor Istorice în 1892 preciza că una din sarcinile de bază era să deștepte și să răspundească în popor simțul și priceperea pentru conservarea monumentelor, prin publicarea de lucrări speciale despre monumente, ca și modul de conservare și restaurare al lor.

Încă din 1890 arhitectul francez H. Lenoir specifica: "a conserva un monument înseamnă a-l menține în starea sa actuală, adică a-l face să treacă la posteritate în starea în care se află, marginindu-se la simple consolidări; a restaura un monument înseamnă a-i reda starea sa primitivă, programul atunci se lărgeste și trebuie să înțelegem că arhitectul, când se află lipsit de documente sigure, se inspire, mai târziu, din ceea ce are sub ochi și din ceea ce poate găsi în monumente similare"⁹.

Comisia care a fost constituită în urma legii din 1892, compusă din V.A. Urechia, Titu Maiorescu, C. Arion, G. Tocilescu, Sterian, s-a bucurat de sprijinul activ pe care l-a primit din partea unor personalități ale vieții politice și culturale, între care remarcăm și pe Take Ionescu. Astfel au fost întreprinse lucrări de conservare și restaurare la majoritatea monumentelor istorice, printre care Tismana, Hurez, Stănești, Curtea Domnească de la Târgoviște, Golia, Cetățuia, iar lucrările au fost efectuate sub îndrumarea renumiților arhitecți P. Ghika, Medrea, Traianescu, N. Ghica, iar pictura restaurată la unele dintre ele de pictorul Noroc.

O atenție deosebită s-a acordat conservării fondului arheologic, așa cum reiese din cele două circulare ale comisiei din 1908, prin care Gr. Tocilescu solicită să se găsească cele mai adecvate mijloace de conservare ale ruinelor "Cetățuia" situate pe malul Dunării pe moșia statului din satul Cîrna. De altfel, centre arheologice erau răspândite pe tot cuprinsul țării în Moldova, Dobrogea, Transilvania ca și în Muntenia și Oltenia.

Începând cu anul 1911 în rândurile comisiei a fost cooptat ilustrul istoric Vasile Pârvan, ca și prof. Pangrati, directorul Școlii de Arhitectură.

Spre sfârșitul anului 1911, în calitate de membru al comisiei, Vasile Pârvan se deplasa la Turnu Severin pentru a lua măsurile necesare conservării castrului roman.

Împreună cu primarul și inginerul "comunei" au hotărât "O libe-

rare prin expropriere nu numai însuși a castrului, ci și a tuturor porțiunilor înconjurătoare din orașul antic, ale cărui urme sînt încă perfect vizibile de jur împrejurul castrului". S-a hotărît lichidarea și apărarea pe un teritoriu istoric de 6 ha. Cheltuielile totale pentru expropriere și împrejmuire se ridicau la 20.000 lei. El aprecia cheltuielile "relativ modeste cu care s-ar putea salva una din cele mai prețioase rămășițe ale culturii romane de la Dunăre"¹⁰.

Complexitatea problemelor care au fost generate de aplicarea "Legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice" din 1892 a impus largirea cadrului respectivei legi, lucru realizat în 1913. Astfel, printr-o nouă lege din 1913, comisiei îi revenea sarcina de a conserva și restaura monumentele istorice fără excepție. Trebuia să supravegheze toate săpăturile și descoperirile de monumente și obiective vechi, înfrumusețarea sau ivite. În același timp trebuia să inventarieze toate obiectele vechi de la mănăstiri și biserici, să îngrijească de muzeele de artă plastică și religioasă, care se puneau sub directă sa conducere, și trebuia să înlesnească înfrumusețarea muzeelor istorice regionale.

Comisiei îi revenea sarcina supravegherii săpăturilor arheologice, fapt subliniat în articolul 10 al legii respective: "Nici o ruină sau monument prevăzut în inventarul general nu poate fi săpat, dărîmat, reparat sau restaurat fără prealabila autorizare și supraveghere a comisiei"¹¹.

Orice restaurare sau conservare sau orice căutare întreprinsă fără autorizație era pedepsită cu amendă de la 100 la 5.000 lei și cheltuielile repunerii monumentului sau ruinii în stare primitivă. Conform legii penale, era pedepsit oricine dărîma sau strica un monument istoric, chiar cînd acesta se afla pe proprietatea sa sau ar fi fost proprietatea sa. În condițiile în care monumentul declarat istoric era pe o proprietate particulară și proprietarul nu voia să se conformeze legii, în baza acesteia se putea cere ministrului exproprierea lui.

Prin articolul 12 pentru realizarea scopului comisiei, pe lângă ce se înființa "Casa Monumentelor Istorice". Bugetul acestei case era format din alocația anuală de la bugetul statului "pentru studiul, restaurarea și conservarea monumentelor, cum și pentru săpături", dar și prin donații.

Comisia din 1913 avea ca membri pe regele Carol I, episcopul Dunării de Jos Nifon, Kalindoru, prof. Istrati, prof. D. Onciu, Pangrati, Carkez și Balș (arhitecți).

În ceea ce privește sumele alocate de comisie, acestea erau împărțite astfel în 1925: pentru săpături arheologice V. Pârvan beneficia de 2 milioane lei, pentru Curtea de Argeș Drăghiceanu primea 150.000 lei.

Cele două războaie mondiale au avut urmări grave asupra activității de conservare și restaurare a monumentelor atît prin deteriorările la care acestea au fost supuse, cît și prin întreruperea activității comisiei.

Ca lăcașuri specializate în păstrarea și ocrotirea valorilor culturale au început să se înființeze instituții noi patronate de stat: muzeele.

Preocupat de soarta antichităților, Odobescu propunea încă din 1860 să se ia măsuri urgente pentru culegerea și păstrarea lor, întrucât incunabulele și manuscrisele etc. românești zăceau negrijite în mănăstiri, expuse stricăciunilor și pierderilor ca fiind ca prețioasele cărți și odoare de tot felul de prin mănăstiri să se depună în Bibliotecă și în Muzeul Național "și să se conserve, prin legături solide, volumele ce se strică și mai rău din putrezirea scoarțelor roase de carii"¹².

Având fa vedere că "Muzeul este școala cea mare pentru redeş-teptarea tradițiunii și mîndriei naționale, ca și faptul că este cea mai desăvîrșită expresie a civilizației unei țări", se impunea înființarea unui muzeu național. Spiru Haret la 1901, într-un raport adresat regelui Carol I, sublinia : "Scopul acestei instituții trebuie să fie de a aduna și conserva toate rămășițele ce se mai găsesc din producțiuni artistice din trecut ale țării noastre : cusături, broderii, țesături, picturi etc."¹³.

În ultimele decenii, problema conservării patrimoniului cultural național a căpătat noi dimensiuni în cadrul legislației socialiste. Legea 63/1974 este oglinda fidelă a grijii pe care o acordă statul socialist conservării și valorificării bogăției patrimoniului cultural național.

NOTE

- 1 A.Sacerdoțeanu, Comisia Monumentelor Istorice la 80 de ani, în "Revista muzeelor și monumentelor istorice" (-RMMI), nr.3, 1972, p.7.
- 2 Alexandru Odobescu, Note de călătorie, Edit.Sport Turism, București, 1981, p.65.
- 3 Ibidem.
- 4 Ibidem, p.82.
- 5 Ibidem, p.72-73.
- 6 A.Sacerdoțeanu, op.cit., p.8.
- 7 Ibidem.
- 8 Arhitect Pantazi Ghika, Monumente istorice și bisericesti, București, 1881, p.76.
- 9 "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", Raportul General din 1907, p.29 și Rapoartele pe anii 1917-1923, p. 80.
- 10 "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", 1912, p. 88.
- 11 Ibidem, 1913, p. 89.
- 12 A.I.Odobescu, op.cit., p.82.
- 13 Tzigara Samurcaș, Muzeografie românească, București, 1936, p.92-96.

**EN CE QUI CONCERNE L'HISTOIRE DES PRÉOCCUPATIONS
POUR LA CONSERVATION DES BIENS CULTURELS DE
NOTRE PAYS**

Résumé

On présente quelques aspects documentaires qui illustrent les initiatives et les résultats obtenus dans notre pays, dans la préservation des biens culturels.